

**KLASSİKLƏRİN YARADICILIĞINDA AĞAC VƏ MEYVƏLƏR
MİFOPOETİK OBRAZ KİMİ**

İnsan yaradıldığı gündən bəri təbiətlə əlaqədədir. İstər yaradılış, istərsə də ilk insanın cənnətdən qovulması, yəni Yer üzünə- dünyaya gəlməsi səbəbi də təbiətlə bağlıdır. Bütün bu amillər yaradıcı insanların əsərlərində öz yerini tapır. Təbiətlə sıx əlaqənin həm xalqların mifoloji görüşlərindən, həm də səmavi kitablardan şahidi oluruq. Yaradılışla bağlı qədim türk əfsanələrindən birində belə yazılır: “... yer üzərində yerləşsinlər deyə, başqa insanlar yaratdı(Qara xan- İ.P). Yerdən doqquz budaqlı bir ağac böyüdərək, hər budağın altında bir insan yaratdı. Bu doqquz insan bu günə qədər yer üzündə yaşayan 9 boyun əcdadları olmuşdur”. [13, s.19] Ağac qədim türk inancında müqəddəsdir. Hətta maralın buynuzu böyüyüb, şaxələndiyi üçün ağaca bənzədilmiş və buna görə maral buynuzu da müqəddəs hesab olunmuşdur. Şamanizmdə bütün canlılar- insanlar, ağaclar, təbiətdə olan hər şey, heyvanlar hamısı bir səviyyədədir. Çünki onlar eyni enerji vasitəsilə yaranıblar. Hər bir yaradılmışın öz ruhu var. Şamanlar meşəyə girəndə sayğı göstərilir. Onların düşüncəsinə görə, ağaclar həyatın simvoludur. Meşədəki pis ruhları qovmaq üçün ağaca vurub, qışqıraraq səs- küy çıxarırdılar.(Qulaq çəkib, taxtaya vurmaq adəti burdan qalıb.) Məhəmməd Füzuli dünyanın yaradılması haqqında “Hədiqətüs-süəda” əsərində belə yazır: “Rəvayət edirlər ki, dünya xəlv edildiyi zaman ulu Tanrı Əzrailə əmr etdi ki, yer üzünü hər tərəfdən bir ovuc torpaq götürüb Bətni-Nüman deyilən yerə tökülsün. Və bir topa buluda fərman verdi ki, qırx gün bərəkət yağışı yağdırıb o torpağı yararlı hala salsın. Bu fərmanı icra edən bulud otuz doqquz gün ələm dənizi ilə qəm çeşməindən su alaraq həmin torpağa yağdırdı. Qırxıncı gün möhnət sona yetəndən sonra Qüzəh dənizinin nəmindən toplanmış damlaları da bir yerə cəm edərək həmin torpağa tökdü və beləlikə, o torpaq adəmi-surət şəklini aldı. Bu səbəbdəndir ki, insan

xislətinin sevincli anları az, qəm ruzigarlarına məruz qaldığı məqamlar çoxdur". [5, s.2] Göründüyü kimi, insan İlahi mənşəli olduğu kimi, həm də təbii mənşəlidir. Yaradılmışların əsrəfi olan insan torpaqdan yaranıb, torpağa qayıdacaqdır. Tanrı Adəm peyğəmbəri yaradandan sonra hər şeyin adlarını Adəmə öyrətdi və mələklərin ona səcdə etməsini əmr etdi. Lakin İblis Allahın əmrinə müxalif çıxaraq, səcdə etməyi qəbul etmədi. Nəhayət, Adəm və Həvvanı yoldan çıxarmaq üçün vəsvəyə etməyə başladı. Şeytanın hansı heyvanlar vasitəsilə cənnətə girməsində fərqlər nəzərə çarpır, adətən, ilan, tovuz quşu bu rolda görünür.(Füzulidə ilan və tovuz, "Tövrat" da ilan.) Altay və yakut türklərinin yaradılış haqqında olan dastanlarında təsvir edilir ki, Tanrı ilk insanı çamurdan yaradıb. Ona ölümsüz ruh tapmaq üçün axtarısa çıxır. Şeytan isə mühafiz köpəyi aldadaaraq, insanı yoldan çıxarır. "Quran" da Adəmlə Həvva buğda dənəsini yediklərinə görə cənnətdən qovulurlar (və ya üzüm, yaxud əncir ağacı). "İncil"də isə bu, alma ağacı olaraq verilir. Klassiklərin də bu məsələyə münasibətləri müxtəlifdir. Nizami Gəncəvinin buğdaya üstünlük verdiyi kimi, Qazi Bühranəddinin də bir çox şeirlərində buğda dənəsi ilə rastlaşmaq olar. Lakin Qazi bir şeirində onun alma olduğunu yazır. Bu ağacın elm ağacı olduğu da söylənir. "Tövrat"da o, "yaxşı və pisi bilmə ağacı" olaraq anılır. Şeytan Həvvanın yanına gəlib dedi: "Çünki Tanrı bilir ki, o ağacın meyvəsini yeyəndə gözləriniz açılacaq, yaxşı ilə pisi bilərək Tanrı kimi olacaqsınız". [Varlıq III: 5] Məhəmməd Füzuli "Hədiqətüs-süəda" əsərində bunu, "məhəbbət şahidi" adlandırır. Həmin əsərdə Adəmə deyilir ki: "Bil ki, onun meyvəsi qüssə və möhnət, kölgəsi kədər və şaşqınlıqdır".[5, s.4] Əsərdə bu meyvənin yeyilməsi insanın təbiətən yasaq olan şeylərə rəğbət bəsləməsiylə də əlaqələndirilmişdir. "Füzuli eşq mücəssəməsi olan ağacı Həvva ilə eyniləşdirir".[6, s.208] Nəticədə, Adəm bu meyvəni yeyərək, həqiqətən möhnət və kədər içində qalır.

M. Füzuli insanı cənnətdən çıxaran meyvənin alma olmasına "Söhbətül-əsmar" poemasında eyham edir. Bu poemada meyvələr özlərini tərifləyib, onlardan əvvəl danışan meyvəni pisləyərək "söhbət edirlər". Armud Tüffahın(Alma) özünü öyməsindən şikayətlənir, onu "Şeytan kimi fitnəkar" ("müfsideyi-misali-şeytan") adlandırır.

Gər yaxşı olardı al deyərdin,
Alma neçün adını qoyardın? [8, s. 266]

Alma özünü özünü tərifləyərkən bu sözləri deyir:

İki yarı arasında məhrəm,
Yox mən kimi dəhşətmüqəddəm
Həm peyki-nigari nazəninəm,
Həm qasidi-yari-məhcəbinəm. [8, s.266]

Alma, şifahi və yazılı mətnlərdə bir neçə mənada işlənmişdir. Onun bir rəmzi mənası da aşiqin məhəbbətini sevgiliyə bildirməsidir. Yəni, aşiq sevdiyi qıza alma göndərərək ona sevgisini bildirmiş olur, bu cəhətdən alma sevgi rəmzidir. ("Bir almanın iki yarı" ifadəsində də bunu görmək olar.)Folklor və bəzi yazılı mətnlərdə də övladı olmayan cütlüklərə Xızır peyğəmbərin alma gətirməsi və onu yedikdən sonra onların övladının olduğunu şahidi oluruq. Bu cəhətdən, alma övladı da simvolizə edir.

M. Füzuli "Söhbətül-əsmar" əsərində meyvələrin faydaları ilə yanaşı, zərərələrindən də bəhs etmişdir. Xurmadan bəhs edərkən, onu "peyğəmbərlərin yeməyi", "möminlərin iftarı" adlandırır. Xurma "İncil" də həyat ağacı olaraq hallanır. "Qurani-Kərim"də İsa peyğəmbərin anadan olması ilə əlaqədar olaraq, xurmanın adı çəkilir. Məryəm bu meyvəni İsa həyata gəldikdən sonra "Barsız-bəhərsiz, qurumuş xurma ağacının Allah-Təalanın qüdrəti ilə bir an içərisi meyvələr yetirilməsi söylənir".[6, s.110]Peyğəmbərdən söylənən bir hədisdə deyilir qadınlarınıza tər-təzə xurma verin, yesinlər. Ağaclar içərisində Allah yanında Məryəm t altında oturduğu xurma qədər kəramətli ikinci bir ağac yoxdur".[6, s.111]

Füzuli üzümə keçəndə, şərabın fəsadlarına toxunur:

Bir kəslə ki ittihad qılsan,
Bir cam mey ilə şad qılsan,
Ol şadlığı tamam olur qəm,
Qəm üstünə qəm gəlir dəmadəm. [8, s. 267]

Bundan əlavə, nar, turunc, alça, ərik və s. meyvələrdən bəhs edir. Turunc tək Füzuli yaradıcılığında yox, əksər divan ədəbiyyatı sənətkarlarının yaradıcılığında işlənmiş mövzudur.

“Yusif əlində narınc gəldi, ayın turuncunu Züleyxa kimi kəsdi”. [1, s.383]

Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasından gətirilmiş bu nümunədə Yusif peyğəmbərin qissəsinə işarə edilmişdir. Rəvayətə görə, Yusif peyğəmbərin gözəlliyinə vurulan Züleyxanı Misirin digər qadınları tənqid edirdi. Züleyxa da özünü haqlı çıxarmaq üçün onu tənqid edən qadınlara məclis qurur, qarşılarındakı bıçaqla turuncu kəsmələrini istəyir. Qadınlar turuncu kəsməyə başlayanda Züleyxa Yusifi içəri çağırır, Yusifin gözəlliyindən qadınlar gözlərini ala bilməyib, özləri də bilmədən turunc əvəzinə əllərini kəsirlər. Demək olar ki, bütün klassik sənətkarlarda bu mövzuya rast gəlmək olar. Burada gecə və gündüzə işarə olunur, Günəş doğaraq gecəni gündüzlə əvəzləyir. “... səhər və günəş əvəzinə iki istiarə- (Yusif və narınc) işlədir. Səhərin açılması ilə ayın aradan getməsinə isə Züleyxanın narıncı kəsməsinə bənzədir. [1, s.383]

Nar klassiklərin yaradıcılığında ən çox rastlaşdığımız meyvələrdəndir. “Qədim yunan və koreyalıların görüşlərində, iudaizm və xristianlıqda nar ilahi aləmlə bağlı bir nemət kimi yad olunur”. [14, s.340] Həmçinin, sevgi rəmzi olaraq bilinir. Nar dənəcikləri çox olduğuna görə aşiqin bitməz-tükənməz göz yaşlarını da narın dənəciklərinə bənzətmişlər:

Dünü gün iki gözümdən axıdır ənardanə,

Cigərimqanilə gör ki, bu yüzüm nə xoş yandı. [3, s.112]

Şair göz yaşını nara bənzətməklə maraqlı istiarə yaradır, nar dənələri qırmızı rəngdədir, müəllif onları qana bənzədir. İkinci misra birinci misranı izah edir. Göz yaşı da duzlu olduğundan yanaqları göynədir. Əsl aşiqin tökülən qanlı yaşı da, onun təsirlə yanan yanaqları da ona xoşdur. “Ümumiyyətlə, nar Nəsiminin diqqətini özündə saxlaya bilən yeganə ağacdır. Şair onun özünü, meyvəsi və gülünü ayrı-ayrılıqda öyür”. [14, s.340] Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin” poemasında Fərhadın külüngünün sapının da nar ağacından olduğunu qeyd edir. Fərhad həmin möhkəm nar budağının sapından olan külüng ilə Şirinin surətini Bisütunanəqş etməyə başlamışdı. Şirinin guya ölümünü eşidən Fərhad, o külüngü dağın başına atır, onun yerində isə nar ağacı bitir:

Deyirlər, o dəstək bir ağac oldu,

Bütün budaqları narlarla doldu. [2, s.210]

Narın sevgini ifadə etməsinin burdan da şahidi oluruq. Yuxuyozmalarına diqqət yetirdikdə isə, nar çeşidli mənalar ifadə edir, bunlardan biri də evliliyə işarə etməsi, övlad kimi yozulmasıdır. “Qurani-Kərim”də nar cənnət meyvələri sırasına daxil edilib. *Ər- Rəhman surəsi, 68- ci ayə: “Orada(o iki cənnətdə) növbənöv meyvələr, xurma və nar vardır”. [4, s.415]* Narın faydalarından hədislərdə də bəhs etmişlər: “*Narı içindəki pərdəsi ilə birlikdə yeyin, çünki mədəni təmizləyir*”. (Hz. Əli) Qədim türklərin Nardoğan(Nardugan) bayramı olduğu məlumdur. Diqqət yetirsək, görürük ki, nar günəşə bənzəyir və moğol dilində “nar” günəş, türkcədə “tuqan” doğan deməkdir. Tatarlar isə bu bayrama “Koyaştua” yəni, “Günəş doğan” deyirlər. Qədim türklərin inancına görə, gecə ilə gündüz daim mübarizə şəklindədir və bu mübarizəni nəhayət, gündüz qazanır. Bayramın qeyd olunması vaxtı, 21 dekabrda sonra ilk dolunayın çıxdığı gündür(və ya 21 dekabrda). Bu tarixdən sonra gündüzlər uzanmağa başlayır, gecələr qısalar. Nardoğan bayramı türklərin yeni il bayramıdır. İnsanlar evlərini təmizləyib, gözəl paltarlar geyindirildilər. Hər kəs bu gündə bir nar yeməli idi. Hətta xristian ölkələrindən bütün dünyaya keçdiyi düşünülmə “Yeni il” bayramının da Nardoğan bayramından kök aldığı düşünülür. Bu gündə yerinə yetirilən bəzi ənənələrə diqqət yetirsək, bu fikrin ağlabatan olduğunu demək yanlış olmazdı. Nardoğan bayramında qədim türklər, Günəşi onlara verdiyinə görə, Ülgönə dualar edirdilər. Dualarının qəbul olması üçün də şam ağacının altına hədiyyələr qoyur, budaqlarına bez bağlayırdılar. Ağacın altında mahnılar oxuyub, əl-ələ tutaraq dövrə vururdular. Bu, Günəşi simvolizə edirdi. Düşünürdülər ki, bu gün nə qədər ailə və dostlarla birlikdə olsalar, o qədər uzunömürlü, sağlam olarlar. Şam ağacı qədim türklərdə müqəddəs idi, çünki bu ağac Ülgönün ağacı idi. Şam ağacının tanrılar aləmini insanlar aləmi ilə birləşdirən bir bağ olduğuna inanırdılar. Xristianlarda isə şam ağacını bəzəmə adətinə ilk dəfə XVI əsrdə Almaniyada rast gəlinir. Onlar da eynilə türklər kimi, şam ağacının altına hədiyyələr qoyurlar. Türklərdə Ayaz ata(və ya Ayaz xan, Soyuq xan) soyuq havalarda ortaya çıxan, kimsəsizlərə, kasıb, fəqir insanlara kömək edən bir şəxs kimi tanınır. Ayaz ata obrazına Altay, Sibir, İdil-Ural, Türküstan türklərinin

mifologiyalarında rast gəlmək mümkündür. Xüsusilə, Qıpçaq və Sibir türklərində tez-tez gördüyümüz şəxsdir. Bu da xristianların “SantaKlauzu” ilə yaxınlaşır. Günümüzdə yeni ilin qəhrəmanı olan “Şaxta baba” da həm adının mənası etibarilə (“çox soyuq” deməkdir), həm də xarakter baxımından Ayaz baba ilə yaxınlaşır. Qədim türklər qışın gəlməsini, Ülkər bürcü ilə əlaqələndirirdilər. Onun 6 ulduzunu göyün 6 dəliyi kimi yozmuşlar. Ordan Yer üzünə soyuq hava üflənir, havalar soyuyub, qış olur. Bunu dialektlərimizə diqqət yetirdikdə, görmək olar, “ülkərbatan” və “ülkərdoğan” sözləri dialektlərdə işlənməkdədir. (Hər ikisi Oğuz rayonunda işlənir.) “Ülkərbatan” payızın axırı, “ülkərdoğan” isə payızın əvvəli anlamını verir. Bütün bu deyilənlərdən aydın olur ki, nar qədim türklərdə günəşin rəmzi kimi sevilirdi.

Füzuli “Fəzliyə nəsihət” adlı qəsidəsində ağacı ataya, meyvəni övlada bənzədir:

Salsan həqiqət aləminə yaxşı bir nəzər,
Sən meyvəsən, mən isə ağac, dəhrbusitan. [9, s.314]

Düşünmək olar ki, bu ona Nizamidən gəlir. Şair meyvə və ağacın simasında övladın ən əsas öz ayaqları üzərində durması, zəhmətkeşlik məsələlərinə toxunur:

Mənsiz yaşa, qazan özünə hörmət, etibar,
Mən maneyəm, yoxunsa bu gün nam ilə nişan. [9, s.315]

Şair qeyd edir ki, necə ki, ağac üzərindəki meyvə yetişdiyi vaxt onu ağacdən dərilər, yəni meyvə artıq ağacdən ayrılmağa məcbur olur, insan da belədir. Müəyyən yaş dövrünə qədər övlad atanın vasitəsilə dolanır, lakin sonra özü iş sahibi olmağa, qazanmağa məcburdur. Meyvəni ağacdən dərməyəndə təbiət ona öz təsirini göstərir, çürüyüb ağacdən düşərək məhv olur. Əməklə məşğul olmayan, tənbel insan da məhvə məhkumdur.

Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin” poemasında ata-oğul münasibətlərini ağac və onun meyvəsi fonunda belə verir:

Nar öz meyvəsini başında saxlar,
Odur təpik vurmaz ona hər murdar.
Tut öz meyvəsini yerlərə tökər,
Odur ki, təpikdən əziyyət çəkər. [2, s.329]

Xosrovun oğlu Şiruyəyə qəzəbi tutduğundan, Büzürgümid Xosrova övladı ilə pis rəftar etməməyi, səbr etməyi məsləhət görərək, nar və tut ağacının meyvələrini misal çəkir. İslam dinində də belədir, övladın tərbiyəsi ilə bağlı danışarkən, onun təhqir edilmədən, şəxsiyyətinin alçaldılmadan tərbiyə edilməsi düzgün hesab olunur.

Nəsimi şeirində rastlanan ağaclardan biri uddur. Ud həm çalğı alətidir, həm də elə bir ağacdır ki, onu yandırdıqda xoş qoxu verir. Bu ağacın vətəni Hindistan sayılır.

Qaliyəbu saçınla çün can ilə vüslət etmişəm,
Çini-tatarı bulmuşam ud ilə mişkü ənbəri. [3, s.89]

Saç təəvvüf ədəbiyyatında kəsəmə işarədir, insanı Vəhdətə qovuşduran vasitədir. Nəsimi gözəlin saçının ətrini vəsf edir. Udun yandırıldıqda gözəl qoxu yayması yuxarıda qeyd olunmuşdu. İnsan eşq oduna yanmadan, Vəhdətə çata bilməz. Şair udu ikinci misrada işlədərək, dolayısı ilə eşqin oduna yanib, sevgiliyə çatdığını bildirir.

Saxlamazdım nəvəkin gözdə bəlasın çəkməsəm,
Su verib ol nəxlibəslərdimmi olsa barsız? [7, s.141]

M.Füzuli yaradıcılığından gətirilmiş bu nümunədə kirpiklər ağac, kirpiklərdən gələn bəla göz yaşı, ağacın barı isə meyvəsidir. Göz yaşı, üç cürdür: təməl gözyaşı, refleks gözyaşı, duyğularımız təsirilə yaranan gözyaşı. Təməl gözyaşı, bizim gözümdə həmişə olan, gözün nəmliliyini saxlayan, bakteriyalardan qoruyan gözyaşıdır. Refleks gözyaşı, məsələn, soğan doğrandığı zaman gələn gözyaşıdır. Duyğuların təsiri ilə yaranan gözyaşı isə, sevincləndən və ya kədərdən baş verir. Göz yaşı vasitəsilə insan stressin gətirəcəyi fəsadlardan qurtulur, duyğular nəticəsilə yaranan gözyaşının tərkibində stress hormonu mövcuddur, insan ağlayanda bədəndəki stressi də atmış olur. Həmçinin ağlamağın insanda endorfin- xoşbəxtlik hormonunu yaratdığı fikri də irəli sürülür. Buna görədir ki, insan ağlayandan sonra, özünü yüngülləşmiş və daha yaxşı hiss edir. Füzuli də yuxarıda bu məsələyə işarə edir. Mövlanə Cəlaləddin Ruminin bir kəlamında da buna bənzər fikirlə rastlaşmaq olar: “Göz yaşının da bir vəzifəsi var imiş. Ardından gələn

gülümsəmə üçün təmizlik görərmiş". Ağaca da su verdikdə o yaşarır, qol budaq atır, barlı olur. Suyun ağaca verdiyi faydanı, 98.2 % -i sudan ibarət olan göz yaşı da gözə verir.

Sərv tutmuş başını cümlə ağaclardan uca,
Meyvəsi olmasa da, kölgəsi dünyaya dəyər. [8]

Saib Təbrizinin heç yerdə qeyd olunmayan, yalnız Möhsün Nəsinin "Quşların dili" əsərində rast gəldiyimiz bu beyti diqqətəlayiqdir. Ağacları bar verən və bar verməyən ağaclar deyər, 2 qismə ayırmaq olar. Bar verən ağaclar, öz meyvələri ilə insanlara fayda verərkən, barsız ağaclar da kölgə salır. Sərv ağacının meyvəsi olmur, ancaq insanların onun kölgəsi ilə rahatlamasına vasitə olur.

Klassik əsərlərdə ən çox yer alan ağaclara Tuba və Sidr ağaclarını da nümunə gətirmək olar. Bu ağaclara Nəsimi şeirində kifayət qədər rast gəlmək mümkündür.

Gəl, ey tuba, sücud eylə bu siminbərsəhi sərvə
Ki, əmri-əscədü gəldi bu rəna qəddübalayə. [3, s.34]

Tuba cənnət ağacıdır. Deyilənə görə, cənnət əlbisələri bu ağacın tumurcuqlarından hazırlanır. Məhəmməd peyğəmbərdən bu ağac haqqında hədis vardır: "Şübhəsiz Cənnətdə bir ağac vardır ki, bir minici kölgəsində yüz il yerisə də, o kölgənin sonuna çata bilməz".[15] Nəsimi beytdə tuba ağacını sərvə səcdə etməyə çağırır. Beytin ikinci misrası birinci misrını izah edir. Bəqərə surəsi 34-cü ayədə deyilir: "(Ya peyğəmbər!) Biz mələklərə: "Adəmə səcdə edin" - dedikdə İblisdən başqa (hamısı) səcdə etdi. (Yalnız) o, lovğalanaraq (səcdə etməkdən) imtina etdi və kafirlərdən oldu. [4, s.8] Nəsimi ikinci misrada bu ayəyə işarə edərək, maraqlı bənzətmə aparır və məqamı üstün olan insanın dəyərini digər şeirlərində olduğu kimi təsdiq edir. Nəsimi bənzətmə məqsədilə tuba ağacından istifadə edir:

Boyun tuba, ləbindir abi-kövsər,
Yüzün tənə qılır şəmsühilalə. [3, s.45]

Kövsər cənnətdə olan bulağın adıdır, gözəlin dodaqlarını Kövsər suyuna bənzədib. Tuba ağacı hündür olduğundan, sevgilinin boyunun ona bənzədilməsi təsadüfi deyil. Üzünü isə günəş və aydan da üstün tutur.

Rəfrəfdən Tubaya vurdu ələmi,
Ordan da Sidrəyə qoydu qədəmi. [2, s.352]

Nizamidəm gətirilmiş bu nümunədə merac hadisəsindən bəhs edilmişdir. Rəfrəf Kürsü və Ətləs fələyi arasında yerləşən aləm. Tuba ağacı kimi, Sidrə də behişt ağacıdır. Sidrə cənnətin son nöqtəsində- yeddinci göydə olan ağacdır. Sidrətülmüntəhanı həm də "Cəbrail məqamı" adlandırılır. Peyğəmbər Sidrətülmüntəhanı da keçib, Cəbraildən də yuxarı məqama yüksələrək, Tanrı ilə danışib, ilahi sirlərə vaqif oldu.

Nihalın etidalını utandır sidrəvü tuba,
Bu qəddi bənzədən sərvə nihalın qədrini bilməz. [3, s.63]

"Nihal" sözü birinci misrada fidan, ikinci misrada yaradıcı mənasında işlənmişdir. Fidan nə böyük, nə də balaca ölçüdədir, orta həddədir. Bu beytdə şair nihalın təvazökarlığını bəyənir. Tuba və Sidr fidanın orta həddindən, təvazösündən utanırlar. Nəsimi ikinci misrada qəddi sərvə bənzətməyi tənqid edir. Nihal insana işarədir. İnsanı sərvə bənzətmək, yaradılışın dəyərini bilməməkdir. Çünki Tanrı yaradılanlar içində üstünlüyü insana verir. Sərv gözəl qamətli olsa da, o ağacdır. İnsan mələklərdən də, ağaclardan da yüksəkdə durur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Araslı N. "Nizaminin poetikası". Bakı: "Elm" 2004, 454 s.
2. Gəncəvi N. "Xosrov və Şirin". Bakı: "Lider nəşriyyatı" 2004, 392 s.
3. İ.Nəsimi Seçilmiş əsərləri" 2 cildə I cild. Bakı: "Lider Nəşriyyatı" 2004, 336 s.
4. "Qurani-Kərim". Bakı: "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi, 2012, 568 s.
5. "Karvan" roman-qəzet. Bakı: No 1, yanvar-mart 1992, 48 s.
6. Qasımova A. "Quran qissələri XIV-XVI əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ideya-bədii qaynaqlarından biri kimi". Bakı: "Nurlan" 2005, 346 s.

7. Füzuli M. Seçilmiş əsərləri 6 cildə I cild. Bakı: “Şərq-Qərb” 2005, 400s.
 8. Füzuli M. Seçilmiş əsərləri 6 cildə II cild. Bakı: “Şərq-Qərb” 2005, 336 s.
 9. Füzuli M. Seçilmiş əsərləri 6 cildə IV cild. Bakı: “Şərq-Qərb” 2005, 344 s.
 10. Nəsimi M. “Lisanüt-teyr”. Bakı 2001 : Tural-Ə Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 292 s.
 11. Ögəl B. “Türk mifologiyası” I cild. Bakı: “MBM” 2006, 626 s.
 12. Ögəl B. “Türk mitologiyası” II cild. Ankara: Türk tarixkurumubasımevi 1995, 611 s.
 13. Radloff V. “Türklük vəşamanlık”. İstanbul ÖrgünYaymevi 2008, 473 s.
 14. Səadət Şıxıyeva “Nəsiminin düşüncə aləmində mifopoetik obrazların yeri”. Azərbaycan: Motif Akademi Halkbilimi Dergisi / 2011-2 (Azərbaycan özel sayısı- II) s.335-353
- İnternet resursları:**
15. https://www.yeniasya.com.tr/mehmet-ornek/cennette-tuba-agaci_482143
 16. <https://4kutsalkitap.wordpress.com/2012/11/20/tevrat-bolum-1-3/>
 17. <https://m.youtube.com/watch?v=h4zOwBGJmXw>

XÜLASƏ

Məqalədə ağac və meyvələrin klassik ədəbiyyatda ifadə etdiyi mənalardan bəhs edilmişdir. Şeir nümunələri , əsasən, Nizami, Nəsimi, Füzuli yaradıcılığındandır. Türklərin qədim bayramı olan Nardoğan bayramı böyük təntənə ilə qeyd olunurdu. Sənətkarlar ağac və meyvəsi vasitəsilə oğul-ata münasibətlərinə dair öz fikirlərini bildiriblər. Yusifin qissəsindən bəhrələnən şairlər tez-tez turunc məsələsinə toxunmuşlar.

Açar sözlər: Yaradılış, “Söhbətül-əsmar”, atalar və oğullar münasibətinin meyvə və ağacla ifadəsi, Nar, Tuba və Sidr ağacları

Rəyçi: dos.S.M.Qocayeva